

BULGARİSTAN'DA TÜRK VAKIFLARI VE BÂLİ EFENDİ'NİN VAKIF PARALAR HAKKINDA BİR MEKTUBU

Osman KESKİOĞLU

Vakıflar Dergisinin VII. ve VIII. sayılarında Bulgaristan'daki vakıflardan ve Türk eserlerinden bahsetmiştik. Bu yazıda da aynı konuyu tamamlamak istiyoruz. Bulgaristanın ilk teşekkülünde imzalanan Berlin muahedesinin 5. maddesi, din ve mezhep ayrılığı, hiç bir suretle mülkî ve siyasi haklardan faydalanmaya mani olamayacağını tasrih ederek orada yaşayan Türklerin eşit haklara sâhip olduklarını bildirmektedir. Yapılan kanûn-i esasi de, din hürriyetini teminât altına almıştır. Daha sonraları Türk devleti ile Bulgaristan arasında 1909 ve 1913 yıllarında akdolan **İstanbul Anlaşmaları** ve bunlara ek **protokollar**, imperatorluktan ayrılan o yerlerdeki dinî ve millî müesseseleri teminât altına almış, onların bakımını, muhâfazasını birtakım esâslara ve kâidelere bağlamıştır. Bu anlaşmalarda yer alan maddelere dayanarak tüzükler ve yönetmelikler hazırlanmıştır.

Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanan 1909 tarihli İstanbul Protokolunun 5. maddesi gereğince Bulgaristanda Müftüler, **Vakıfların** nezâret ve idaresiyle mükellef olduklarından, Baş Müftünün başlıca vazifelerinden biri de onlardan vakıfların hesabını istemek ve bunlara mütcellik hesap defterlerini hazırlamaktır. Vakıf hesaplarına ait defterlerin **Türkçe** tutulacakları da tasrih edilmiştir. 7. maddeye göre de vakıf malların iyi muhafazasına dikkat edilecek ve mecburiyet olma-

dıkça vakıf emlak satılmıyacaktır. 1913 tarihli anlaşmada da bu hükümler tekrarlanmıştır. 8. maddede her mahallin vakıflarının oradaki cemâat-ı slâmiyye tarafından idare olunacağı açıklanmıştır.

Bunlara dayanarak hazırlanan ve 1919 yılında yürürlüğe giren 189 maddelik (**Bulgaristan Müslümanları Müessesât-ı Diniyye İdâre ve Teşkilâtı Nizamnâmesi** ile (1) daha önce muteber olan (**Müslüman İdare-i Rûhâniyelerine Dâir Tâlimât**) yürürlükten kaldırılmış, böylece müslüman halkın haklarını geniş ölçüde koruyucu bir nitelik taşıyan yeni hükümler getirilmiştir. Bu nizamnâmede yer alan hükümlere göre Cemâat-ı İslâmiyeler, câmi ve mektepleri, vakıf emlakı idare etmekle yükümlü tutulmaktadır. Nizamnamenin 130. maddesi uyarınca Başmüftülükte (**Müessesât-ı Diniyye ve Vakfiyye Müdürlüğü**) namıyla yeni bir müdürlük kuruluyor ve bunun vazifeleri 176 ve 179. maddelerde gösteriliyordu. Nizamnamenin VIII. bölümünü Vakıflar teşkil eder. Burada vakıflarla ilgili hükümler yer almaktadır. Buna göre Vakıflar, cemâat-ı İslâmiye encümenleri, Vakıf komisyonları vasıtasıyla idare olunur. Cemâat-ı İslâmiyeler, Müftülükler va-

1. 23 Mayıs 1919 tarihli ve 12 sayılı kiral iradesiyle tasdik olunarak Hükümet gazetesinin 26 Haziran 1919 tarihli nüshasında yayımlanan bu nizamnâme Türkçe ve Bulgarca metinleriyle 1924 yılında Sofyada Ümid matbaasında dizilip Fotinof matbaasında basılmıştır. *Dini teşkilât, Cemâat-ı İslâmiyeler, Vakıf heyetleri, Din görevlileri (Hademe-i ilmiyye), Müftü ve Müftü Vekilleri, Başmüftülük, Şer'i mahkemeler, Evkas Müdürlüğü* vazife ve salahiyetleri birer bölümde yer almaktadır.

sıtasıyla **Vakıflar Müdürlüğüne ve Baş Müftülüğe** bağlıdır.

Vakıflar, halkın maârif işlerini de aslâ ihmâl etmemiştir. Bu nizamnamenin 179. maddesine göre Vakıfların fazla geliri bankaya yatırılır, Müslüman fondu denen bu madde ile toplanan parayla fakir ve yetim müslüman çocukları okutulurdu. Bu sayede kâbiliyetli Türk gençleri yüksek tahsil yapma imkanını bulmuşlardır. Bütün bunlar vakıfların sağladığı faydalarıdır.

Azınlık halinde kalıp hükümetten maddî yardım görmeyen yerlerde Türk okulları, Vakıflar sayesinde yaşayabilmiştir. 1921 tarihli muaddel Bulgaristan Maarif kanununun özel yani azınlık okullarıyla ilgili 366. maddesinde şöyle denir:

“Dini emlakten yani vakıflardan hâsıl olan gelirler, Müslüman.. okulunun idaresine yetmediği vakt, açık kalan masraflar, okulun mensup bulunduğu cemâattan, halktan toplanır.”

Böylece Türk okullarının yaşaması ceddâd yadigârı olan vakıflarla halkın gayretine kalmıştır. Türk halkı, başta maarif encümenleri ve Türk Muallimler Birliği olmak üzere okulların masraflarının hükümetçe karşılanması için yıllarca uğraştı, fakat bir netice alamadı. 1921 yılında Kızanlıkta toplanan **Bulgaristan Türk Muallimler Birliği XII. kongresinde**, bu hususta çalışmak üzere bir komisyon kuruldu. Nezaret ve hükümet nezdinde teşebbüsler yapıldı. lâkin yük yine vakıflarla halka kaldı. Bütün bunlar, vakıfların Türklerin dinî ve millî hayatında ne kadar köklü yeri, üstün hizmeti olduğunu gösterir. Eğer Vakıflar olmasaydı, İslâm, Türk eserleri kolayca yaşayamazdı. Dinî hizmetler, okullar, ceddâd yadigârı olan vakıflar sayesinde yaşadı. Vakıflar camileri ayakta tuttu, okullara baktı, öğretmeni korudu, talebeyi okuttu. Vakıflar, hayırseverliğin en canlı ve ebedî bir delilidir.

Ecdadımız, fethettikleri yerlerde canlı bir imâr hareketine başlayarak ölmez eserler meydana getirmişler, camiler, okullar, hamamlar, hanlar, kervansaraylar, zâviyeler, sebiller, çeşmeler yapmışlardır. Yahya Paşanın 912 H. 1506 M. tarihli vakfiyesi, Sofya, Filibe Niğboluda yalnız bir kişinin neler yaptığını göstermeye yeter. İnsan, bunlardan vakıfların yapıcı rolünü kolayca anlar. Bulgaristanda ilk yapılan câmilerden bir kısmı hâlâ ayakta durmaktadır (Resim 1,2,7) Bugün bunların bir kısmı da, muahedelere rağmen, amacının dışında kullanılmaktadır (Resim 3,4). Bir takımı da harap halde kalmıştır (Resim: 5) Bazıları da çeşidli bahanelerle İslâm cemâatının elinden alınmaktadır (Resim: 6) (2) Halbuki vaktiyle yapılan andlaşmalarla bunlar teminât altına alınmıştı. Müslüman halk, biryandan eskileri korumağa, yaşatmaya çalışırken diğer yandan da yeni eserler meydana getirmektedir. (Resim: 8,9)

Devlet, Balkanlarda kalan vakıflarla, islâm cemaatlarının işleriyle ilgilenmiştir. Bunun enyakın örneği Rumeli-i Şarkî Vilayeti merkezi olan Filibeve. ulemadan **Büyük Aîl Haydar Efendi** (ölümü: 1321/1906) vazife-i mahsûsa ile göndermiş olmasıdır. Ali Haydarın bu hususta mühim çalışmaları vardır. Evvelâ (Romanya, Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ile Bosna-Hersek ve Kara dağda bulunan ahâl-i İslâmiyenin hususat-ı mezhebiyyelerine dâir) meşhatın emriyle bir risale yazdı, oralarda yapılması icâb edenleri tesbit edip hükümete sundu. İkinci olarak ta birkaç sene Filibede Türk hükümeti tarafından memuren bulunmuş, oraların cemâat teşkilatına bir yön vermek için çalışmıştır. Bu konuda (Şarkî Rumeli ile

2. Rusçuk Cemaat-ı İslâmiyesinin yaptığı, şehrin en işlek yerindeki Bristol hoteli cemhata çok gelir getiren bir vakıftır. Birkaç yıl önce bulgarlar bunu Türklerin elinden almak için, üst kısmının yanmasını bahaneltiler, yeniden tamiri için büyük bir masraf gösterdiler. Cemâatin elinde bu köndür para olmadığından tamiri yapamadı, Bulgarlar başka bir yer vererek bunu kendileri alıp istedikleri şekle soktular.

Bulgaristanda Bulunan Cemâat-ı İslâmiyyenin Umur-ı Vakfiyyeleriyle Müftüleri ve Cemâat Meclisleri hakkında Tâlimât) hazırlamıştır. Matbu olan bu tâlimâtta hükümler, gerçeği gibi tatbik olunmadığını görünce, bizzat Filibede bulunduğu sırada, İslâm cemâatı mümessili sıfatıyla, Şarkî Rumeli Umûmi Vâlisi Aleko Paşayı, vazifesini yapmaya davet etmiş, haksızlıkları önlemesini istemiştir. (3)

Ali Haydar, Bulgaristan ve Şarkî Rumeli vilayetinde, dini hizmetlerin usûlüne uygun yürütülmesi hususunda gayret göstermiştir. Ora cemâatlarının hatt-ı hareketlerini, din görevlilerinin tayini hususlarını düzene koymaya çalışmıştır. O zamana kadar Evkaf Nezaretine bağlı bulunan imamlık, hatiblik ve saire gibi cihetlere vazifelilerin tayini husûslarına artık Nezâret doğrudan doğruya karışmıyordu. Bu vazifeler, mahalli cemâatların seçimi usûlüne bağlanmıştı. Ancak cemâatların ve müftülerin atamalarının, tanzim olunan bir ilâmla tasdik için Meşihata gönderilmesi bir kâide idi. Meşihat kendilerine Mürâsele-i Şer'îyye denilen bir buyrultu veriyordu. Böylelikle dinî hizmetler, yine Meşihata bağlı tutulmuş oluyordu. Bu hususta Devlet Şûrâsının kararına dayanan Başvekaletin 7 Cemâziyel-Uhrâ 1299, 13 Nisan 1298 tarihli ve 50 sayılı bir tezkiresi, konuyu aydınlatıcı bir belge olduğundan onu buraya derc ediyorum. Bu karar o zaman Filibede memuran bulunan Ali Haydar Efendiye de gönderilmiş.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde 235 nolu defterde kayıtlı Bulgaristan ve Şarkî Rûmelide imam ve hatiplerin tayini ile ilgili 18 sayılı ve 2 şaban 1299 h. tarihli tafsilde şöyle denir.

"Bulgaristan ile Rumeli-i Şarkî vilâyetinde ve Bosna kitasında beynel-

İslâm mahlûl olan imâmet, hitâbet gibi cihâtın nizâm-ı mevzuasına tevfiқан icrâyı tevcihâtı muâmelesine oraların usûl-i idare-i hâzıruları müsâit olmadığı beyânı ile husûsât-ı mezkûrece ittihaz olunması lâzım gelen kavâidın tayini ifadesine dâir Nazâret'i celilelerinden me'b'ûs tezkire Şurâ-yı Devlete ledel-havâle:

Berlin Muahedesi, Memalik-i Osmaniyece idareleri tegayyür eden ve muhtariyet usûlüne raptedilen büldânın kâffesinde serbesti-i mezâhip maddesini taht-ı mahfûziyete almış ve cemâat-ı muhtelifenin ol babta mevcût ve mer'î olan hukuk ve imtiyazatının rüesâ-i mezhebiyyeleriyle irtibatlarını muhafaza etmiş olduğu gibi Rumeli-i Şarkî Nizamnâme-i Dâhillsi dahi esâs-ı mezkûru daha etraflı olarak temin eylediğine ve Avusturya Devletiyle akdolunan Yenipazar mukavelesinin 4 nolu protokolunda Bosna ehali-i islâmiyesinin vikâye-i ahkâm ve umûr-ı dîniyesi tarafeyn murahasaları cânibinden mütekâbilen mültezem tutulmakla beraber nâib ve müftü ve imam ve hatiblerin intihap ve tayinleri için ahâli-i müsli-menin Bâb'i fetvâ-penâhî ile olan münasebâtın devamı tekayyüd ve şu suret mukâvele-nâmenin ikinci maddesinde dahî tasrih edilmiş olduğuna binâen gerek Bosna ve Hersek ve gerek Bulgaristan ve Rumeli-i Şarkî vilâyetindeki İslâm cemâatlarınca icrâ-i şeâir-i dîniyelerine mahsûs cihâtın tevcihâtını yürütmek hususlarında esasen bir mâni tasavvur olunamaz ise de ancak sâli-fuz-zikir muâhede ve mükâvele ve Rumeli-i Şerki'ye mahsus nizamnâme serbesti-i mezâhip hukukunu cemâata bırakmış ve binâen-aleyh islâm cemâatının dahî hademe-i dîniyyeleri intihâbâtında hiç bir hey'et'i idarenin vasatâtına mahal kalmayıp yalnız bâb-ı vâlâ-yı fetvâ-penâhiyi mercî' ittihaz etmeleri lâzım gelmiş olduğu için artık Nazâreti celilelerinin havâli-i mebhûsede vukû bulacak cihât muâmelâtına doğrudan

doğruya müdahale etmesi kâbil olamayacağından ve ber vechi muharrer Bosna'da nâib ve müftüler bulunduğu gibi Rumeli-i Şarkide dahî mevcut olup Bulgaristan'da nâibler olmasa bile müftüler bulunduğundan ve maamafî her halde cihât erbâbının intihabı cemaat'ı islâmiye heyetlerine âit olduğundan, badezîn :

Bulgaristan ve Rumeli-i Şarkî ve Bosna islâm cemâatları beyninde İmâmet ve hitâbet ve emsali cihât münhal olduktan cemâat heyetlerince intihâbı havî mazbata kılıklı mahtûm varakalar tanzim ve nâib bulunan yerlerde onların, ve bulunmayan yerlerde müftülerin ilâm ve tahriâtleriyle tasdik olduktan sonra doğruca cânib-i samî-i Meşihat-penâhiye irsal kılınması ve bu suretle münchap bulunan uhdelere tevcih olunacak cihâttan hitâbet gibi şeran cânib'i eşref'i hilâfet-i kübrâdan izin sudûruna mütevakkıf olanlar hakkında müsâade-i seniyye istihâli ile beratlarının isdâr ettirilmesi; velhâsıl tevcih-i cihât nizamının buraca mer'iyül icrâ olan ahkâmının tenfiz ettirilmesi için her ne yapılmak lâzım gelirse marifet-i aliyye-i fetvâ-penâhî ile icrâ olunarak cihât beratlarının dahî muharrerat-ı meşihat-penâhî ile müftülere gönderilerek eshabına isal olunması hususlarının usûl ittihazıyla bundan böyle cihât-ı mahlûle tevcihâtınca suver-i meşruhaya tevfiikan dâire-i aliyye-i fetvâya müracaat etmelerine dâir mehâll-i mezkûre müftülerine ve memuren Filibede bulunan faziletli (Ali) Haydar efendi Hz.lerine icrâ'yı vesâya olunmasının savb'i vâlâ'yı fetvâ-penâhiye ve husûsât-ı mezkûreden dolayı makâm-ı sâmi-i Meşihat-penâhiden vuku bulacak evâmire göre lâzım gelecek müâmelâtın ifâsı zımında tevcihi cihât kalemine icrâ-yı tenbihât olunmasının beyanı kararıyla beraber Nezâret-i celîlelerine tebliğ ve erbâb-ı Şurâyı mezkûr tanzimât dairesinden bamazbata ifade kılınmış ve ol vechile keyfiy-

yet taraf-ı vâlâ-yı Meşihat-penâhiye bildirilmiş olmakla ber minvâl-i muharrer ifa-yı muâmelât-ı lâzimeye himmet buyurulması siyakında Başvekâlet makam-ı sâmisinden 7 cemâziyel-uhrâ sene 1299 ve 13 Nisan 1298 tarihi ile müverrahan ve 50 numara ile murakkamen vârid olan tezkirenin meâli, cihât kalemine kayıt ile keyfiyet malûm olmak üzere gelen mahallere ilm ü haberlerinin tastîr ve itâsı bâbında der kenar olunduktan Mucebince deyu fermâni sâmi sâdir olmağın kayıt olunup diğer ilm ü haberleri verilmekle işbu ilm ü haber dahî Meclis'i idareye verildi'.

2 Şaban 1299 ve 9 Haziran 1298 R.

Her yerde olduğu gibi Filibede de birçok vakıflar (x) vardı. (Resim 10) Ali Haydarın Türk vakıfları ve cemâat idareleri hakkında tâlimât hazırladığı Filibede o zamanlar 50 kadar câmi ve mescid varken bugün bunlardan ancak 4-5 tanesi kalmıştır. 1935 yılında tesbit olunan câmiler şunlardır: Murâdiye (Ulu Câmi), Şehabeddin Paşa (İmaret) Camii, Seyyid Mahmud Câmi, Hacı Hasan Câmi, Taşköprü Camii, Musalla Câmi, Anber Kadı Câmi ve Medresesi, Yeşiloğlu Camii, Yürüyüş Baba Câmi, Hacı İsmail Bey Câmi, Alaca Mescid, Kürkçüler Başî Câmi, Hacı Câmi, Süpürge Baba Câmi, Koç Hüseyin Mahallesi Câmi, Bir direkli Câmi, Hacı Turgut Câmi, Göl Mah. Câmi (Kayağanlı mescid te denir) Hoşkadem Câmi, Mevlevihane Câmi, Çukur Câmi, Mekke Mescidi, Hocaefendi Mescidi, Hacı Ali Molla Mescidi, Tabakhane Câmi (kubbelidir) Tepe Câmi, Hacı Bekir Paşa Câmi, Kurşunluhan Câmi,

4. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 235 Nolu Tafsil Defteri.

x. Filibe vakıfları her türlü hizmete koymuştur. Balkan harbinde Türk yaralılarına ve hastalara bakmak üzere Rüşdiye mektebi İslâm Hastahanesi haline getirilmiş, halkın yardımıyla bu hastahane esirlerden bir çokları tedavi edilmiştir. Esirler arasındaki askeri doktorlar burada vazife almış, öğretmenler de canla başla hizmet etmişlerdir.

Şıgırmeydanı Mescidi, Kapaklıaltı mescidi, Esnaf Câmii, Kerpiççi mah. Câmii, Hacı Kurra Câmii ve medresesi, Kapan Mescidi. Bunlardan başka küçük bazı mescidler de vardı. Karşiyaka cihetinde de Çelebi Kadı Camii⁵ Hoşkadem Câmii, Hasan Efendi Câmii ve beş adet mescid mevcudtu. Görüldüğü üzere Filibede 50 civarında câmi ve mescid bulunmaktaydı⁶. Evliyâ Çelebi, zamanında 53 cami bulunduğunu kaydeder⁷. 1940 ta ibadete açık dört cami kalmıştı.

Kitâbeler:

Filibedeki enmühim camilerden bazısının kitâbelerini kaydedelim :

Muradlye Câmii kitâbesti :

II. Murad tarafından inşâ edilen Muradiye veya Ulu Câmi 1199 H., 1787 M. tarihinde I. Abdülhamid tarafından tâmir edilmiştir (Resim 11) Tâmir tarihini gösteren kitâbe şöyledir:

Karîn-i rahmet-i Hak hazret-i Sultan
Murad,
Bu zîbâ ma'bed-i pür-nuru etmiş
Filibede bünyâd.
Olup ez mân mürûruyla binası
münhedim cümle
Yeniden kıldı ihyâ şehriyâr-ı mekremet
mutâd.
İder tecdidini, Ârif, beyan tarih-i
cevher-dâr:
Bu ra'nâ Câmii Abdülhamid Hân etti
nev-âbâd.

27/Şevvâl/1199 (1787)

Şehâbeddin Paşa-İmâret câminin kitâbesi :

Şehâbeddin paşa câmii 1250 metre kare üzerine bina edilmiştir. 6 adet kubbeyi hâvidir. Câmiin yanında 12 adet odalı bir medrese, aşhane, çamaşırhane, kubbeli bir imâret 2 adet türbe var-

dı. Bunlardan Paşanın türbesi durmaktadır. Câmiin kapısı üzerindeki kitâbe, imâretin inşa tarihini göstermekte olup Câmiin tamiri sırasında buraya konmuştur. Sol taraftaki kapı üzerindeki kitâbe ise Câmiin Sultan Mahmud (1223 1255) tarafından yapılan tamir tarihini göstermektedir.

İmâretin arapça kitabesi :

أمر ببناء هذه العمارة العلية بزمان دولت
السلطان ابن السلطان مرادخان ابن السلطان
محمدخان خلد الله ماكنه الأمير الأمراء الحاج
شهاب الدين باشا بسرا الله في الدارين ما يشاء في تاريخ
تقبل يا قديم الاحسان هجرة النبوية . ٨٤٨

"Bu yüce imâretin inşasını devletlü Sultan Mehmed Hanın oğlu Sultan Murad Han zamanında - hükümdarlığı dâim olsun-Emirul-ümera Hacı Şehâbeddin Paşa emretti. Allah iki cihanda dilediğini kolaylaştırsın. İhsanı ezel-denberi bol olan, Sen kabul et, tarihini gösterir ki, 848 H./1442 M yılıdır."

Camiin Tamir kitâbesi :

Mekârım azmâyış ü kadir dâni ve hüner
dânış
Nevâ perdâz-ı himmet reşk-i sâz-ı bezm-i
Çemşiddi
Cihangîr-i isâbet nâm u masnû-ı eser
âdet
Safâ-yı tıneti şermende eyler kurs-ı
hurşiddi.
O arâ-yı negûre, nazir-i ferhunde pîma
kim
Nigâh-ı iltifâtı müsmir eyler cûbek ü
bidi.
Mesih-âsâ olurdu cilvegâhı âlem-i bâlâ
Pesend ettiydi sûri manevî-veş bâb-ı
tecrîdi.
Zülâl-i niyyeti şâdirvân-ı hayra câridir
Kıbâb-ı lütfuna kandil vaz'etmez mi
mehi idi.
Yine bir hayre tâb-endâz-ı cehd oldu ki
ta mahşer
Kesilmez safha-i zıkr-i eserden kılki
takyidi.

5. Camiin bânisi Çelebi Kadı, Şeyhul-İslâm Yahya efendinin kardeşidir. Burada Kadılık yapmıştır. *Kâtip Çelebi, Fezleke*, c. I, S. 70, *Naimâ Tarihî*, c. I, S. 145.

6. Bu camileri ve kitâbelerini A. Kemal Balkanlı 1935 te tesbit etmiştir.

7. *Evliya Çelebi, Seyahatnâme*, c. III, s. 384.

Harabe müşrif olmuşken pezirâ-yı
 hltâm oldu
 Bu câ-yı sad-şikef erkânın tamîr u
 teşyidi.
 Aceb hasbice himmet eyledi re'y-i
 savâbından
 Ferah-yap etti saf-bestâ olan erbâb-ı
 tevhidî
 Görenler şimdî vasf-ı dil-nişinlin itirâz
 eyler
 ŞEHABEDDİNE kim birşey değilmîş
 hüsn-i câvidî (x)
 Felek bu resmi seyretse binâ-yı
 üstüvarında
 Vırlırdı destine telhîs idüp menşûr-ı
 tebidî.
 Görünce söyledim menkût ile tarihini,
 Sîret,
 Bu âl ilticâğâhın mükemmel bittî
 tecdidî.

1230 HİCRİ

Sultan Mahmud yalnız Câmii ta-
 mir etmekle kalmamış, imaretin yanı-
 na çeşmeler de yaptırmıştır ki, onlar-
 dan birinin kitâbesi şudur :

Sultan-ı yenbû-ı himem Hakan-ı
 kibleğâh-ı feyz
 Ka'be mîsâllî çeşmeler ittî bina, kıldı
 revân
 Hass-ı tab'im Ayniyâ, târihin aldı dür
 gîbî
 Akıttı Ayn-ı Zemzemi bu beldede
 Mahmud Hân.

1248 H.

Hacı Hasan Mahallesindeki câmii
 de eski bir cami olup kapısı üzerinde
 inşa ve tamir kitabeleri vardır. Câmiin
 ilk bânisi Zâim Hacı Hüseyindir ve 997
 H./1588 M. tarihinde yapılmıştır. Cami
 1090 ve 1262 tarihlerinde olmak üzere
 iki defa tamir görmüş olup kitabeleri
 şöyledir :

قدسمى تميم هذا الجامع الشريف محمد آغا
 ابن مصطفى ميراوا تاريخ تسعين والى من
 هجرة النبويه . ١٠٩٠

"Bu cami-i şerifi tamir etmek için
 Mirliva Mustafa oğlu Mehmed Ağa çok
 emek sarf etti. yıl: 1090 Hicri."

قدسمى تميم هذا المسجد لقول عليه الصلاة
 والسلام - من بنى لله مسجداً بنى الله له بيتاً
 في الجنة - الحاج شريف محمد بن حافظ
 مصطفى . سنة ١٢٦٢

"Haz, Peygamberin "Kim Allah ri-
 zası için bir mescid yaparsa, Allah ta
 cennette onun için bir hane bina eder"
 hadisine uyarak Hacı Mustafa oğlu Ha-
 cı Şerif Mehmed bu camii tamir etti."

1930 yıllarında Filibede ibadete
 açık bulunan camilerden biri de Sey-
 yid Mahmud camii idi. Kitâbesi şöyle-
 dir :

Sâhib-i hayr u kerem, seyyid-i erbâb-ı
 atâ

Her işi hayra sıyette delalet hâlâ
 Göricek Câmî-i Mahmudu sücûde
 varmış

Anı tecdide kıyâm etti bu zât-ı vâlâ
 Es-salâ böyle gerek sâhib-i hayrât-ı
 cemil

Sadakâtıyla ola rûz-ı cezâda a'lâ
 Cümle-i hayra muvaffak etti Âilah-ı
 kerim

Böyle camileri ihyâ edent hergün Mevlâ
 Düştü bir nûrânî cevherle Tekıyyâ,
 tarih:

Ahmed aga kıldı bu mabed-i ra'nâyı
 bina.

El-Seyyid El-Hac Ahmed Aga

Her şehir ve kasabada olduğu gibi
 Filibedede Saat Kulesi vardır. Saattepe
 üzerindeki saat kulesi 1935 yıllarında
 yangın kulesi olarak kullanılırdı. Kapı-
 sı üzerindeki kitâbe şöyledir:

Barekellâh işbu saat oldu tecdiden bina
 Sa'yolundu himmetyle bi-kusur
 İttımamına

Âferin olsun hele üstadına, sad âferin
 Böyle bir kulle-i saat yaptı resmin hob
 edâ

**Seyredince Seyyidâ, İtmamına tarih
dedim :**

**Bîn İkiyüz yirmi yedi oldu bu saat bînâ
1227 H./1811 M.**

III. Muradın Vezir-i A'zamı Siyavuş Paşa, Harmanlıda Câmi, hamam, medrese, kervansaray, köprü, müteaddit çeşmeler yaptırmıştır, ki bunlardan köprü hâlâ durur Köprü'nün üzerinde Sâi Mustafa Çelebinin yazdığı kitâbe şöyledir :

**Bihamdiliâh Vezir-i A'zam-ı Sultan-ı
deryadil,**

**Buyurdu âb-ı Harman üzere bir tâk-ı
felek-sâyı**

**Yapup Harmanlıda bir cısr-ı âli fi
sebilillâh,**

**Halâs etti elemden lütfile yoksulu ve
bayı,**

**Cihan bir köprüdür uğrar yolu sultan ü
dervişin,**

**Bulur rah-ı hüdaye sâlik olan kurb-ı
Mevlâyı**

**Görüp İtmamını Sâi-i Dâi didi tarihin :
Zemân-ı Siyavuş kıldı bina bu Cısr-ı
zibâyı.**

993 (1590) yılı.

Vakıfların bir kolunu zâviyeler teşkil eder. Balkanlarda da yeryer tekke ve zâviyeler kurulmuş, buralarda barınan dervişler araziyi işlemişler, etrafı imâr etmişler, gelir kaynaklarını çoğaltmışlardır. Prof. Ömer Lütfi Barkan, bu konuyu etrafıyla işlemiştir⁸. Halk tarafından sevilen, sayılan ermiş kişilerin medfûn bulunduğu türbeler, ziyaret mahalli olduğundan bunlar unutulmamış, milletin kalbinde yaşamışlar, hâlâ yaşamaktadırlar. İmparatorluğun her köşesinde olduğu gibi bugün Bulgaristanda kalmış olan topraklarda böyle ermiş kişilerin merkadleri, türbeleri bulunmaktadır. Vaktiyle Rumelinde 205, Silistirede 20 zâviye varmış. 1285/

1868 yılında Tuna Vilayeti merkezi Rusçukta basılan Tuna Vilayeti Salnamesi'ndeki istatistiklere göre Tuna Vilayetinde 86 tekke ve zaviye varmış. Bazılarını kaydedelim : Bâli Baba, Demir Baba, Hüseyin Baba, Kaligra Sultan, Sarı Saltuk, Akyazılı Baba, ki bunlardan kısaca bahsedeceğiz. Bunlardan başka Rusçuk ilinde Küçük Orhan köyünde Mustafa Baba tekkesi, Şucâ' Dede Zâviyesi, yine Rusçuk ilinde Tay Hızır, Ali Baba zaviyeleri, nefsi Rusçukta 7, Sofyada 18, köstendilde 16, Şumnuda 10 tekke vardır. Razgrad civarında Yahya Paşa oğlu Bâli Bey tekkesi Kız Sultan Ana zâviyesi, Şumnuda Gelberi Sultan (Bak: O. Keskioglu, Vakıflar Dergisi, Sayı VII.) Maçinli Baba, Şumnun kazasında Mirahur köyünde Genç Baba evlâdından Hüseyin Dede zâviyesi, Osman pazarında Mehmet Baba, Aydost ilinde Ahılı ve Çelebi zâviyeleri, Eskizağrada Kılıç Baba zâviyesi, Harmanlı da Hızır Baba tekkesi, Kırçalide Ali Baba zâviyesi vardır ki, bunların çoğu bugün müslüman halk tarafından ziyaret mahalli olarak bilinir. Bazılarından kısaca bahsedelim :

Demir Baba :

Deliormanda tarikatlar çok eskiden yerleşmiştir. Şeyh Bedreddin, Si noptan Eflaka geçtiği zaman Deliormandan etrafına binlerce kişi taraftar toplamış, Kocabalkanın güney tarafına geçerek devlete kafa tutmuştu. Bunlar daha önceleri tarikata âşina adamlardı. Deliormana o zaman Ağaç Denizli denirdi. Çünkü sık, güneş geçmez ormanlarla kaplıydı. Aşık Paşazade aynı tabiri kullanır. Şey Bedreddinin torunu Hafız Halil'in, atasını müdafaa için yazdığı mesnevisinde de aynı tabir vardır⁹. Sonraları Deliorman denilmiş res-

8) Hafız Halil, *Menâkıb-ı Şeyh Bedreddin* adlı eserini XV. Yüzyılda yazdı.

Orada Şeyhin hükümete karşı gelmesini mazur göstermeye çalışır ve şöyle der:

*Düştü Ağaç Denizine merhale,
Üştü andan başına çok hergele.*

8. Bak: Ö. L. Barkan, *Vakıflar Dergisi*, C. II. S. 279-365, 1942 (*Osmanlı İmparatorluğunda bir İskan ve kolonizasyon metodu olarak Vakıflar ve Temlikler, İstiklâl Devrimin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler*) başlıklı yazı.

mi kayıtlarda ise **Divâne Orman** tabiri geçer. Burada asırlarca halkın gönlünde yatan bir ermiş kişi vardır ki, o da Demir Babadır.

Kayıtlarda **Timur Baba, Timur De-de, Umur Baba** diye üç şekilde yazılı bulunan bu zâtın tekkesi Deliormanın göbeğinde, tabiatın güzel bir köşesinde yeşil orman içinde, su kenarına kurulmuştur. Civardaki orman meşe, gürgen, ıhlamur, karaağaç, dişbudak, fındık, kızılçık, her nevi ağaçlarla kaplıdır. Ormanda kuşların ötüşü manzarayı daha şâirane süsler. İşte tarihi mechul **Demir Baba** burayı kendine hem mesken, hem medfen seçmiştir. Tekke, Kemâllar kazasının Mumcular köyünün batısına düşer. Derenin iki tarafınca düz bir saha uzanır. Etraf ormanlıktır. Demir baba pek şirin bir yer seçmiş. Derenin kuzey tarafında müsafirhane vardır, mutfak ta oradadır (res. 12-13) Gelen adak kurbanları burada kesilir. Derenin güneyinde, dağın eteğinde türbe vardır. Türbe kubbelidir içinde sunduka mevcuttur. Yanında bir de külah şeklinde türbe bulunur (Res: 14-15) Babanın pirinçten mamul büyük ayak kablari, kılıcı, sancağı, büyük bir çakısı türbenin içindedir. Önünde, bir kişinin zor kaldıracığı ağırlıkta bir taş vardır ki, bu Babanın fındık kırma taşıymış. Önünde Dilek namazı kılınan bir yer mevcûd. Türbenin önünde soğuk bir kaynak pınar vardır. Su taştan çıkar. Rivayete göre Baba elini dağa sokmuş,

*Zağra illerine düştü yolu,
Gör ki nolıser sonunda ey velî!
Dobruçalar dirliüben geldiler,
Şeyh için her biri tuhfe sundular.*

(Eski Türk Edebiyatında Naz'm, Fâhîr 12, s. 1, s. 736)

Şey Bedreddin, mütesavvıf şairlerce öğülmüştür. Niyazi Misri divânında onu Muhiddin Arabi ile eşit tutar:

*Muhiddinle Bedreddin
İtiler ihyâ-yı din.
Derya, Niyazi, Füsûs,
Enhâridür Vâridât.*

Muhiddin i Arabinin meşhur *Füsûsunu* denize benzetiyor. Bedreddinin *Vâridâtını* da o denizi besleyen nehrin teşbih ediyor. Merhum Şerefeddin Yalpkaya'nın Bedreddin ve Vâridât üzerinde çalışmaları vardır. Füsûs ta terceme edilmiştir.

Parmağının yerinden su fıskırmış. Yamacın yukarısında bir hacet taşı vardır, içi deliktir, ondan geçerler. Taşlarda Babanın ayak izleri, hatta av köpeğinin izleri vardır. Taşlarda böyle izler eksik olmaz. Demir Baba halkın çok hürmet ettiği bir zattır. Her mevsimde ziyaretçiler eksik olmaz. Alevî, sünî hepsi akın akın gelir. Kurbanlar kesilir, dilekler dilenir, adaklar yerine getirilir. Demir Babanın Romanya Voyvodası ilen bazı menkıbeleri halk arasında hâlâ söylenir. Evliya Çelebi, Makedonya'daki Memi Babadan bahsederken, Hacı Bektaş Veli Hülefâsından olup Deliormanda medfun olan Demir Baba, cihâz-ı fakrı bundan almıştır, diyerek Demir Babayı Hacı Bektaş Veliye bağlamaktadır⁹.

Demir Baba, Razgrad İslâm cemaatına bağlıdır. Bulgarlar, 1925 ten sonra buranın Asparuhun mezarı olduğunu iddiaya kalkıştılar, Kemallar kasabasına İspereh adını verdiler, zabtetttiler. Razgrad İslâm cemaatı dava açtı. Bazı kayıtlar bulundu, mezarın Asparuha ait olamayacağı bilir kişice tespit edildi. Davayı Cemâat-ı İslâmiye kazandı. Bu hususta Rusçuk mebusu Hafız Sâdıkın yardımı olmuştur.

Tekkenin geniş arazisi, vakfı var, fakat elde vakfiyesi yok. Belki mütevelliler elinde kalmış. Vakfın mütevelliler, nâzır kayıtları mevcuttur. Tevliyet ciheti akrabaya şart edilmiş. Hatiplik ciheti için günde yarım akça tayin edilmiş. Vakıflar Genel Müdürlüğü Defterlerinde Demir Babanın Nezâret, tevliyet, hatiplik cihetleri kayıtları vardır. Bu kayıtlardan bazısını buraya aktarıyorum.

"Hezargrada medfûn Şeyh Timur Baba zaviyesi evkâfının hasbi nazareti Seyyid Molla Osmana Tevcih. 18 Safer, 1195 (1780)¹⁰.

9. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. V, S. 579

10. Vakıflar Genel Müd. Arşivi, 1168 Nolu defter s. 15

Hezargrad kazasında vâki' zuhrul-ârifin Şeyh Timur Baba zaviyesi evkafının cihet-i tevliyeti akrabasından El-Seyyid Şeyh El-Hac Mehmede Silistire nâibi Mehmed arzıyla. 18, S. 1195 (1780)¹¹.

"Zuhrul-Ârifin Şeyh Timur baba zâviyesi mütevellisi Şeyh Seyyid Ahmed halife fevt olup oğlu El-Seyyid Abdullah Halifeye. 1204 (1789)¹².

'Divâne orman nahiyesinde vâki' Timur Baba, nâm-ı diğeri Umur Baba tekkesinde merhum Timur Baba câmiî hasbi hitabeti İbrahim mahlulünden sulbi kebir oğlu Seyyid Halile. 1196 (1781)¹³.

Timur Baba tekkesinde yevmi nîm akçe ile hatip olan Halil halife fevtiyle yerine Seyyid Yusuf Halife. 1219 (104)¹⁴.

"Vakf-ı Câmîî Şerif der Kâini Tekye-i Timur Dede der Nahiyey-i Divâne Orman tabii kazâ'i Hezargrad¹⁵.

Cami bugün ortada yoktur. Yakın zamana kadar camiînin durduğu anlaşılıyor. 1285, Şevvâl tarihli bir kayıd da şöyledir :

"Mülhakat evkaftan Hezargrad kazasına tâbi Divane Orman nahiyesinde Timur Dede tekyesinde Kâin Câmî-i şerif vakfından almak üzere yevmi nîm akçe vazife ile hitabet ciheti Seyyid Hüseyin halifenin elyevm uhdesinde olduğu mumaileyhin bilâ veled fevtiyle mahlulünden ledel-ımtihan chliyet ve istihkâkı zâhir ve nümâyân ve esnân-ı askeriyeye ve redifiyeyi mütecâviz idüğü muhrec hanesi kaydından dahi müstebân olan Ahmed efendi bin Aliye tevcihi hususu, mahalle hâkiminin ilâmı ve

Tuna vilayeti vâlisinin ve Rusçuk sancağı Meclisinin mazbatasıyla Silistire Evkaf Müdüriyeti tarafından inhâ ve atik berât sureti tayyen takdim kılınmış olmağla, mucibince bittevcih berât itâsı Hatt-ı Hümâyun-ı cenâb-ı Şehinşahiye tevakkuf eder"¹⁶.

Tevcih ve tafsil defterlerinde Timur Baba vakfına ait bu türlü kayıtlar çoktur. Buranın vakıf olduğu meydandadır.

Hüseyin Baba :

Bu civarda bir de Hüseyin Baba tekkesi vardır. Balbınarın güneyinde Duraç köyü yakınlarında ormanlık içindedir. Sekiz köşeli türbesi durur, Yanında Mazhar Paşa çiftliği vardı, sonra el değiştirdi. Vakıflar Genel Müd. Arşivinde onun hakkında da şu kayıt var:

'Hezargrad kazasına tâbi' Koca Doğan nâm karyede vâki' merhum Sarı Saltuk (Nevverallahu merkadehu) evladından kutbül-ârifin Seyyid Hüseyin Baba zâviyesinde ber vechi evlâdiyet zâviyedârı ve evkâfiyet-i kaza-yı mezkûreye tâbi Zağralı nâm karye altından câri nehr-i Zağralı üzerinde dâir âsiyâb (değirmen) ki beş dönüm bostanlığı ile ve tahtında Evhadlı nâm karye sınırında vâki' nehir üzere olan bir bâb asiyâbıyla iki dönüm bostanlık ve evkâf-ı sâiresine maattevliye vakfiye-i mamûlün bilhâsı mantukunca evlâd-ı vâkıftan mütesarrif olan Seyyid Ali bin Hüseyin Baba bilâ veled fevt olup Bektaş Veli seccâdesinde seccadenişin Şeyh Abdüllatif arzıyla tevcih. 4/1195 (1780)¹⁷.

Kallgra Sultan :

Varna ilinde Kaligra Sultan zâviyesi vardır. Rivayete göre Ahmed Yeseviden diyâr-ı rumda seccâde sâhibi olmağa izin alarak 370 derviş, başta Kaligra

11. Vakıflar Genel Müd. Arşivi 1168 nolu defter, s. 15

12. Aynı defter,

13. Aynı kaynak.

13. Aynı kaynak.

15. Vakıflar Genel Müd. Arşivi, 406 nolu defter, Sâmîn Rumeli.

16. Aynı yer, 876 Nolu defter, 5340 nolu kayıt.

17. Vakıflar G. Müd. Arşivi, 1168 Nolu defter.

Sultan olmak üzere Orhan Gazîye gelirler. Bursanın fethinden sonra, Hacı Bektaş, Kaligra Sultanı 70 kadar derişle Moskova, Leh, Çek, Dobruca diyârına gönderip Rum Erlerinden olmaya izin vermiş. Saltuk nâmelerde buna dâir bilgi vardır ve bunlar halkın hoşuna gider. Sarı Saltuk'un türbesi Kaligra (Kalikra) dadır¹⁸. Merkadî birçok yerde varmış. Vefatından sonra yedi tabut hazırlanıp cesedinin birine konup bunların yedi kâfir ülkesine defin edilmesini vasiyet etmiş. Zira gerçek mezarının nerede olduğu bilinemeyeceğinden kabrini ziyaret için müslümanlar yedi ülkeye gidecekler, oralarda islâmın adını duyuracaklar, böylece müslümanlığı yaymış olacaklar. Kaligra Sultana Kaligra (Kaliakra) Sarayı da denir ve bugün açıktır. (Resim: 16, 17)

Akyazılı Baba :

Bu da Varna ilindedir. Belh, Buhâra ve Horasanda mekan tutan atalarımızdan Ahmed Yesevî halifelerinden olup Hacı Bektaş ile Anadoluya gelmiş, sonra Rumeliye geçmiş, orada yerleşmiş. Akyazılı tekkesi gayet mamurmuş. Dervişler orayı imar etmişler, Bağ, bahçe yapmışlar, tarla açmışlar, geleni, gideni doyurmuşlar, bunun gibi işlek tekke yokmuş.

Bâlî Baba ve Vakıf Paralar hakkındaki görüşü :

Bâlî Baba, Sofya kenarında, eskiden Salahîyye veya Bâlî Karyesi, şimdi Knejava denen yerdeki türbesinde medfundur (Res. 18-19) Ölüm tarihini Osmanlı Müellifleri 960 H/1552 M/ yılı olarak gösteriyor¹⁹. Buradaki bugünkü kilisenin yerinde câmi varmış. Câmiî Taşköprülü ahfadından Yusuf Salahad-dîñ adındaki kâdî yaptırmış, onunçün

Salahîyye denirmiş, sonradan câmi temelleri üzerine kilise yapılmış.

Bâlî Baba, Usturumca köylerinde doğmuş. İstanbulda okumuş, sonra Sofyaya gelip yerleşmiş. Bir zâviye kurmuş, eliyle dikerek, büyük bir orman yctiştirmiş ki, hâlâ durur, orayı imar etmiş²⁰, Köstendilli Ârifin 1100H/1688 M tarihinde yazdığı *Tezkiretül-Evliyâ'* da terceme-i hâli vardır. Yazma nüshası Sofya Milli Kütüphanesindedir. Bâlî Babanın, Vakıf, paralar hakkındaki mektubunu da Arif efendi eserine dercetmiş. Değerli bir siyâset adamı ve yazar olan **Ali Ferruh Bey** (1865-1907) Sofyada Türk komiseri iken, Varnada öğretmen olan Osman Nuri (**Peremeci**) ye, Sofya Milli Kütüphanesindeki Şarkıyyât eserlerini tasnif ettirmiş. Adı geçen, ozaman bu mektuptan bir suret çıkarmış ve bunu Muallimler dergisinde yayınlamıştı.

Bâlî Baba, ilmi kudretini eserleriyle ispat etmiştir. 7-8 eseri vardır. En önemlisi ünlü mütesavvıf Muhiddin Arabinin *Fusûs'u* üzerine yazdığı şerhtir *Kaza ve Kader risalesi*, *Kenz-i Mahfi Hadisi şerhi*, *Vâridât manzumesi* de meşhurdur. Nazım, nesir her iki alanda kalem oynatan Bâlî Baba, *Vâridât manzumesinde* şöy der :

**Hûr-ı İnin düşme dâm-ı zü'fîne, zâhid
glbi**

**Geç hevâsından biliştin, maksad-ı
aksâyı gör.**

Meşhur olan bir beyti de şudur :

**Çün ezelden meyhâne-i aşkın nasîp
oldu bana,**

**Geçmişem havf u recâdan, mâsivâ
neyler bana.**

Bu beytler, terceme-i hâli ile birlikte türbenin içinde Hâcet penceresi divarında asılı bir levhada yazılıdır.

18. *Evliya Çelebi, Seyahatnâme*, C. I., S. 659, C II. S. 133-137, *Hammer Tarihi*, C. IV. *Vakıflar G. Müd. Arşivi* 561 Nolu Silistire Evkâf Defteri.

19. *Mehmed Tahîr, Osmanlı Müellifleri*, C. I. S. 42

20. O. Keskiöğlü, *Vakıflar Dergisi*, Sayı, VIII,

Ölümü üzerinde söylenen arapça kıta şöyledir :

مات شيخ السكال قطب العارفين -
طالباً بالرغبة سبوحه
روح الله بروح سره -
صيرني الجنة بمجوحه
المهم الله لنا تاريخه -
قدس الله تعالى روحه

“Umûmun baş şeyhi olan ârifler kutbu öbür âlemi arzulararak öldü.

“Allah, ruhuna huzur versin, makamını geniş cennette kılsın.

“Allah, ölüm târîhini bize şöyle İlâm etti: Yüce Allah ruhunu takdîs eylesin.”

Balı Baba, tasavvuf voluluyla gönülleri fethetmiş bir zâttır. Türbesi asırlar boyunca ziyaret mahalli olmuştur ve hâlâ da öyledir²¹.

Biz burada onun vakıf paralara dâir görüşü üzerinde biraz durmak istiyoruz.

Meselenin ortaya çıkışı :

Eskidenberi para ve menkûl mallar vakıf yapılagelmiştir. Bir çok vakıflar menkul mal halindedir. Kitaplar, eşya, paralar vakıf edilmiştir. Yüzyıllar boyunca yapılagelen, çok faydalı işlere yarayan bu usule şekilci bazı ulemâ-yı rûsûmun bir kaçı, nedense karşı koymak istemiş. Menkul malların vakfını Hanefi alimlerinden İmam Züferle İmam Muhammed câiz görmüştür. diğerk üç mezhep imamları da aynı görüş-

21. “Bulgarlar istilada Bâli efendinin dergâhını hemen kiliseye çevirmişler, Veliyyullahın türbesini de yok etmişler. Lâkin Bâli Efendi, türbesinin bozulduğu gece, papası çarpmış, kötürüm etmiş. Derhal mezarını tekrar meydana çıkarmışlar. Türklerin rahmetle andığı komiserimiz merhum Ali Ferruh Bey de mezarını dört kötü duvarla çevirmiş, şimdi öyle duruyor. Penceresi iplikten görünmüyor. Bulgar köylülerinin Bâli Efendiye itikadı var...”

Yahya Kemal, *Balkana Seyâhat*, S. 27-28 Rahova, 1923.

Türbe, 1943’de Sofyada bulunan Abdülhamidin oğlu Abdülkâdir tarafından tamir edilmiş, güzel bir giriş kapısı yaptırılmıştır. Adigeçen, 1944 te Sofya bombardumanında bir sığınakta ölmüştür.

tedirler. Çivizade Kazasker olunca, menkul malların vakıf yapılmasını yasaklamış, ona zamanın uleması cevap vermişler, Bâli Baba da bu cevap vererler arasındadır.

Şeyhul-İslâm Çivizâde Mehmed Muhiddin (881-954/1476-1547) para vakfına karşı gelenlerden ve bunu ortadan kaldırmak için harekete geçenlerdendir. 944/1537 de Anadolu Kazaskeri, 945/1539 da da Şeyhul-İslâm oldu. Üç yıl sonra azledildi. Azline sebep, Muhiddin Arabının, Mevlâna Celaleddin Ruminin fikir ve felsefeleri aleyhinde idâre-i kelâm etmiş olmasını gösterirler²². Hayatının sonlarında Rumeli Kazaskeri oldu. Bu defa da Vakf-ı nükûdun: para vakfının bâtil olduğuna fetva verdi Osmanlı topraklarında para vakfını yasak etti. Fakat bu türlü vakıfların ibtali yüzünden memlekette çok yaygın olan ve bir çok hizmetler gören hayratı yaşatan Vakıf müesseselerinin yıkılacağını gören insafî ve uyanık gerçek ulemâ, başta Ebussuûd olmak üzere, buna cevap verdiler, reddiyyeler yazarak müslümanların vakıflarının devamını ve korunmasını, hayrat-ı celilenin ihyasını sağladılar. Bâli Efendinin ifadesiyle: câmileri, medreseleri, imaretleri, gelirsiz kalarak at ahırı olmaktan, şehirleri, kasabaları sussuz kalıp kurumaktan kurtardılar.

Kur’an okumak ve öğretmek için ücret almayı haram sayan İmam Birgivi de menkul malların vakfı caiz olmadığı iddiasına katılmıştır. Bunların aksine diğerk ulemâ: halkın maslahatına, umumun yararına olan şeylerin câiz olduğunu savınıyorlardı. Çivizâdenin karşısına Bâli efendi çıktı. Ebussuûda karşı Birgivi: Es-Seyfûs-Sârim fi Ademi Cevâzi Vakfil-Menkûli ved-Derâhim = Menkûl malların ve para vakfının

22. *İhtiyâye Sâlmânesi*, S. 361, Matbna-i Amire, 1334, İstanbul.

23. *Kâtib Çelebi, Keşfüz-Zunûn*, C. I., S. 898.

Adı geçen, *Mizânül-Hak fi İhtiyâril-Ehak* kitabında bu husustaki münakaşaları, yasaklayanların manasız tutumunu anlatır. S. 120, 1306, İstanbul

câiz olmadığı hakkında keskin kılıç) adlı risalesini yazarak para vakfını günah bile sayıyordu. **Keşfüz-Zunun** bu konuda şu kitapları sayar: **Yusuf bin Hüseyin** (906 H.) risalesi, **Ebussûdun** risalesi, **Çivizâdeye reddiyyedir**, **Kınalızade Ali Efendinin** iki risalesi vardır. Birgivi ile **Çivizâde**, câiz görmezler, diğerleri hepsi câiz görürler.

Bu münakaşalara katılan **Bâli Efendi**, açık bir dille yazdığı risalesinde çok kuvvetli deliller getirir, samimi bir ifade kullanır. Cümleler kısa, hükümler açıktır. **Çivizâdenin** görüşündeki hatayı kesin delillerle ortaya çıkarmaktadır. Halkın faydasına olan para vakfının ortadan kaldırılmasıyla doğacak zararları sayıp dökmektedir. Bu kabil vakıfların câiz olduğu **İmam Züfer** ve **imam Muhammedin** icihadlarına dayanır. Teamül, örf u âdet, para vakfının câiz olduğu esasına göre câridir. Halkın teamülünü bozmak zarar doğurur. İşte **Bâli efendi** bu noktadan hareket ederek, para vakfının caiz olduğunu nakli ve akli delillerle ortaya koymaktadır. Bugün **Vakıflar Bankası** gibi vatan yanında büyük bir hizmet gören milli bir müessesemizin temeli olan vakıf paralar hakkındaki **Bâli Efendinin** görüşü çok isabetlidir. Tarihi bir belge olan, mektup şeklinde yazılan risale şudur²⁴:

"Mü'min kardeş, cümle edilleye nazar olundu, münâfât yoktur. Tevfik âsândır. Teslim edelim ki, münâfât olsun, ademî cevâzından cevazı akvâdir. Bu meselenin cevazında geçmiş ve hazırda sizden gayri ulemâdan bir ahad muhâlefet etmediği, akvâidüğüne delâlet eder. Elinizde olan cümle temessükleri bilürler. Ekseri senden a'lem ve etkâdir. Amel etmediniz. Sana bu delil yetmez mi? Bilem (müsellem) ki zayıf olmuş, akvâ durur iken kavli zayıf ile amel eylemek câiz değildir, dersin. Si-

ze kim cebr eyledi? Kazasker oldunuz, mülâzimine kadılık verirsin, bu meselede akvâ-yı akvâlden hangi kaville amel eylediniz? ve kazaskerlikten aldınız avâid akvâyı akvâlden hangi kavil ileldir? Tâlip olanlara kâdılık vermek akvâ-yı akvâlden hangi kavil ileldir? Bu cümleyi bir kimse men eylese bid'at ihdas eyler, dersin. Vakf-ı derâhim bu cümleden dahî mi zayıf oldu? Eğer der isen kazasker olmak fi zamânınâ üzerime lâzımdır. Bu mesele-i zaife ile de amel cylemek lâzımdır. Eğer der iseniz; tâlibiye kadılık vermek ve kazasker olmak ve bu mahsulâtı ahzette teâmül-i nâas câri olmuştur. Akvâl-i müçtehidîyn ile men olunmaz. Cemi vakf-ı nukûd'da da teâmül câri olmuştur. Akvâl-i müçtehidîyn ile ve zübde-tül-fetvâ kelâmı ile men olunmaz. Cemi ahvaliniz hep fetvâ ve akvâ üzerine mi oldu? Heman zaaf nukuda mı münhasır oldu ki men edersin.

Mü'min kardeş, hâşâ ki, bu izhar-ı Hak ola, agrâz-ı nefsanîyyedendir. nisbet ve taksirdir. 300 yıla kâriptir amel oluna gelmiş kavli müçtehid, eğer zayıf dahi olsa, men cylemek şer'i değildir, belki bid'attır. Eğer bir kimse men cylemeye kıyam ederse, böyle cden kâdı ve kazaskerin şer'an azli vâcip olur. Minbad olmasın, diye men eyledin. Kendi sözünde nefsinin azleyleyin ve mülzem oldun. Akvâl-i zayıfeden bir kavil yoktur, illâ vaktinde amel olursa gerek. Hattâ eimme-i müçtehidîyn bazı ahkâmı men etmişlerdir, mukteza'yı zaman ile amel olunur. Eimme-i müçtehidîyn bazı mesaili zamana ve mekâna talik etmişlerdir. İstidare-i zamâna tâbi olmak lâzımdır. Bazı ahkâm-ı şeriatın ahvâli, mukteza-yı zamana tâbidir. İyi gidiyor iken âlemi karıştırmama, ızdırap verme, fitneye bâis olma! Eğer vakf-ı nukûdun menine şer'an delil bulmak istersen, müyesser değildir, bulamazsın. Emek harç cyleme. Elinde olan temessükler dairesine uğramaz, aninle memnu olmak ihtimali yok-

²⁴ Mektup vaktiyle Bulgaristanda çıkan *Türk Muallimler Mecmua'sı*'nda neşir edilmişti. Yıl 1., Sayı 2. S. 57-61, Kânun Sâni 1924. Varna.

tur. Gayet iltizâm olsa da müsâvât-ı edilledir. Bir şey müsavisini iptal cylemez. Bu meseleyi kendi hâline koy, men' cyleme. Nice geldiyse öyle gitsin. Aziz ve kutlu (rikkatlü) meseledir. Ümmet-i Muhammedin dünyâ ve ahireti ma'mur olmasına sebeptir. Erkân-ı İslâm'ın rûkn-u âzâmından birini hedim eyleme, dine harac ve muzayaka verme. Bid'at, dalâlet ihdas eyleme. Kendini akvâl-i zaife ile amel etmekten men eyle ve gayriyi dahi men eyle.

Mü'min kardeş, akvâl-i zayıf ile amel etmekte vakf-i derâhim ile amel edenlerle berabersin. Ahirette anlara ne lâzım olursa, sana da o lâzım olur. Hemen sen muhalefetinle kalırsın. Ulemâ zümresinden ayrı düşüp, ya kimler ile haşır olursun.

Mü'min kardeş, Rumeli'nin bazı imaretleri ve bazı medâris ve mesâcidi ve ekseri camileri evkafı, nukuddur. Cümlesi at ahır olma mukarrer oldu, minbaad mamur olmak müyesser olmaz. Ve şehirler ve kasabâtın suları evkafı, nukuddur, kurumak mukarrer oldu, minbadi yeniden imaret mümkün değildir. İmarât, mesâcid ve medâris ve dahî bunların emsali hayrattan ne kim var, gayet az vâki olur. Ve dahî nice yerler olaki ne dîn, ne imân, ömürleri behâyim gibi gelecece. Vakf-i nukûdu men etmekten hasıl budur. Bilmiş olası ki, anları bunca sevaptan mahrum korsun. Ve eğer ne olursa olsun, hemen bu meselenin vücudu âlemden götürülün dir isen, anı yine sen bilürsin.

Mü'min kardeş, bir kimse: kuzâtın kitaplarında tayin olunandan ziyade nikâhtan ve hüccetten ve gayriden aldıkları haramdır, dese küfür korkusu vardır. Zira teâmül-i nâas câri olmak icmâ mertebesindedir. Sünnet ile olmuştur, hüccet-i kâatiadır. Vakf-i nukûdun sıhhatine de İmam-ı Hasan'dan ve İmam-ı Züfer'den (Rahimehumallahu) nakil vârid oldu. Fukahânın fetvâ kitaplarında (ve bihî yüftâ) denildi. Ve teâmül-ü nâas câri oldu. Bir kimse bu

meselceye bâtil ve haramdır dese, ne fikr edersin? Hiç ola mı ki, o kimse sağlık ile kurtula. Anın hakkında evlâ bulur ki, tevbe ve istiğfâr eyleye, belki ahvâlin yenileye. Ve kuzâta lâyük olan budur ki, ola gelmişten ziyade almaya-lar, fukarayı malından ötürü tazyik eylemeyeler, ki süâle ve deyne müeddi olmaya ki, mekruhtur, teâddi ve tezallüme râcidir, sû-i ameldir. Yevm-i cezâda sual ihtimali vardır. İhtiraz mahallidir, fukaranın masalihini rizâenlillah görmek vâciptir. Saadetlerine sebeptir. Hakkın gufranına istihkaktır.

Mü'min kardeş, müftüler bir taraftan cetrâf-i âleme fetvâ gönderirler: sahihtir, akvâdir, diye. Siz bir taraftan hükümler gönderirsiniz: Amel itmeyin diye. Nice hidayettir, nice islâhtır? Dini İslâm'ın inkırâzına sebeptir. Gayri bir şey sahih ve müfit değildir. Bunun gibi fiil mü'mine lâyük değildir. Hususâ ehl-i ilim olan ulemâya söylersin: Züfer'in bu kavli şer'i değildir, diye. İmam-ı Züfer müctehid fil-mezheptir, bazı akvâli müftâbihtir. Hüsûmete vekil olan kabza da vekil olur, Eimme-i Selâse katında. İmam-ı Züfer katında câiz değildir. Fî zamânınâ kuzât anıyla amel ederler. Gayeti budur ki hatâ eylemiş ola. Müctehidin hatâsı dahî şer'idir. Ehl-i ilme lâyük müdür ki, şer'i değildir demek. Bir gayri kişi dese küfürüne hüküm cderdiniz. Bu husus müftiye ve Muhiddin Çelebi'ye aykırı koymağa ellerindeki temessüklerinden gayri bu mesele ma'mûlün bihâ olaldan beri cümle ulemâya hüccet-i kâatiadır. Senin muhalefetinden gayri nesnen yoktur. Senin ilmin ulemânın ilmine ve aklına ve İslâmına beraber mi olsa gerek? Cümlelerin reyî hata üzerine hatim ola, senin isabet üzerine mi ola. Vâkif-ı ilm-i ledün olasın. Hiç câiz görür kimesne var mı? Şer'an sana hükümünü iâde eylemek vâciptir. Cehil özür olamaz. Kemalpaşaoğlu üç fetvasından rucu cyledi, fakir bilirim. İmam Fahri Razî (rahmetullahi aleyh) nice yıllar

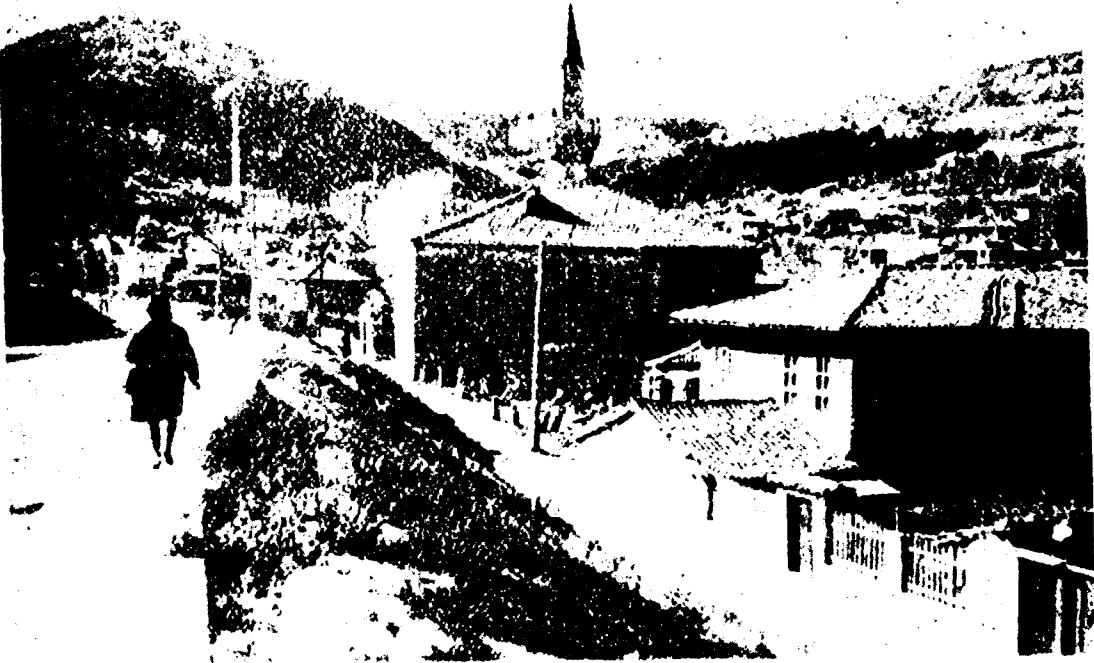
bir meseleye yakını var idi, hilâfı zâhir oldu. Nice günler ve nice yıllar ağladı: Benim halim nice ola diye. Eğer cümle bildiğim bunun gibi hilâf vaki olur ise vay bana, dedi.

Mü'min kardeş, ulemâ ve mü'minîyn ve kâmiller buncılayın olurlar. Hatalarına itiraf eder. Hak Teâlâ katında mukarreb ve mahbûb olurlar.

Mü'min kardeş, Hak Teâlâ Hazretlerine yüz aklığı ile varmak muradın ise, meseleyi nice yıktın ise yine öylece yap. Zahir-i rivâyet-i kütüb ile amel eyledin, akvâdan zayıfa udûl eyledin, neden kaçtın ise yine anın üzerine uğradın. Cumhur-u ulemâdan hata merfûdur, fî eyyi asrın kâne, tasdik etmek vâciptir. Hakikat'üş-şer'i evveli musaddik olmak üzerine müntazim olmuştur. Cumhur ulemâyı tekzip etmek ki ziptir. Hatm-i kelâm budur ki, vakfı nukûdda teârûf-i nâasa itiraz edersin ve akvâl-i müçtehidîyn ile ibtâl edersin, bu bir emr-i gariptir ki, manasını ancak yine sen bilirsin.

Mü'min kardeş, bu mezkûrat ki, vâki oldu, bizden bilme, yine kendi nefsinden bil. Gayret-i Hak galebe eyledi, bîihtiyâr sâdir oldu. Gayetle, kendi nefsinin gördü. İzâz ve ikram eyledin, şer'an tazim vâcip olur taifenin ölüsünü ve dirisini ve ulusunu ve küçüsünü tahkir ve teçhil eyledin. Anlar muhti olmaktan maruf budur ki, sen olasın. Az nesne değildir, bir külli kazıyyedir, ukûbât müterettip olacak nesnedir. Bu bizim kelimâtımız, size cânib-i Hak'tan itâb ve inayettir. Ve tenbihtir. Bilmiş olasın. Hakkın bu lütfu ve inayeti değmelere nasip olmaz. Ne olaydı, Hak Teâlâ ve celle bize dahî nasib edeydi: Bir kimesne hatamızı i'lâm edeydi.

Mü'min kardeş, bu kelimât ki, bizden size vâki oldu, eğer haksâ istiğfar edesin. Eğer bâtil ise bize dahî i'lâm edesin. Biz dahî cevabına kâdir olamaz isek, bâri tevbe ve istiğfâr cyleyelim. Vallahü a'lemü bis-savâb...

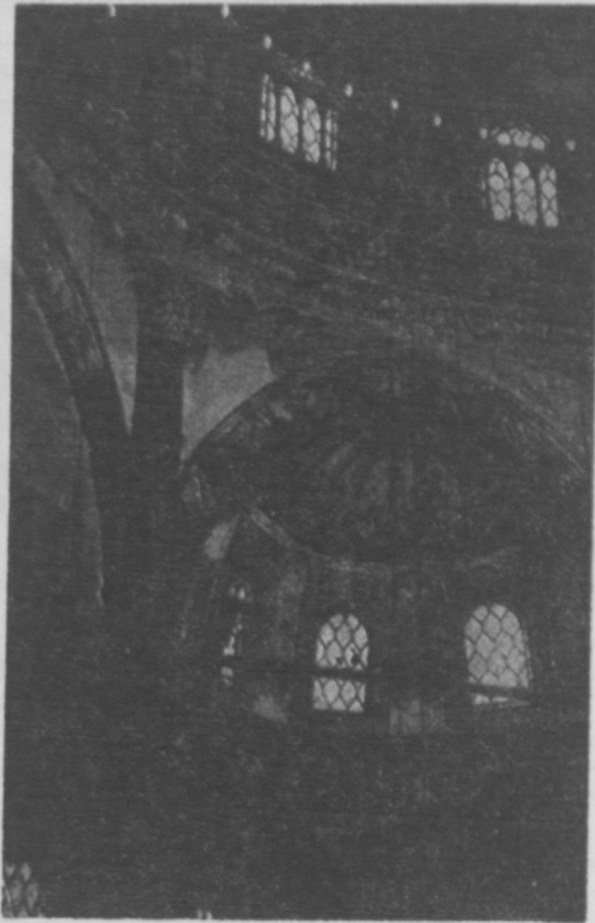
Res.: 1) Şumnu'da ilk yapılan camilerden Eski Cami

Res.: 1 a) Şumnu'da 1915 deki camilerden bir kısmı ve Saat Kulesi

Resim: 1 b) Şumnu'daki Yeni Cami

Res.: 1 c) Yeni Cami'in içinden bir görünüş.

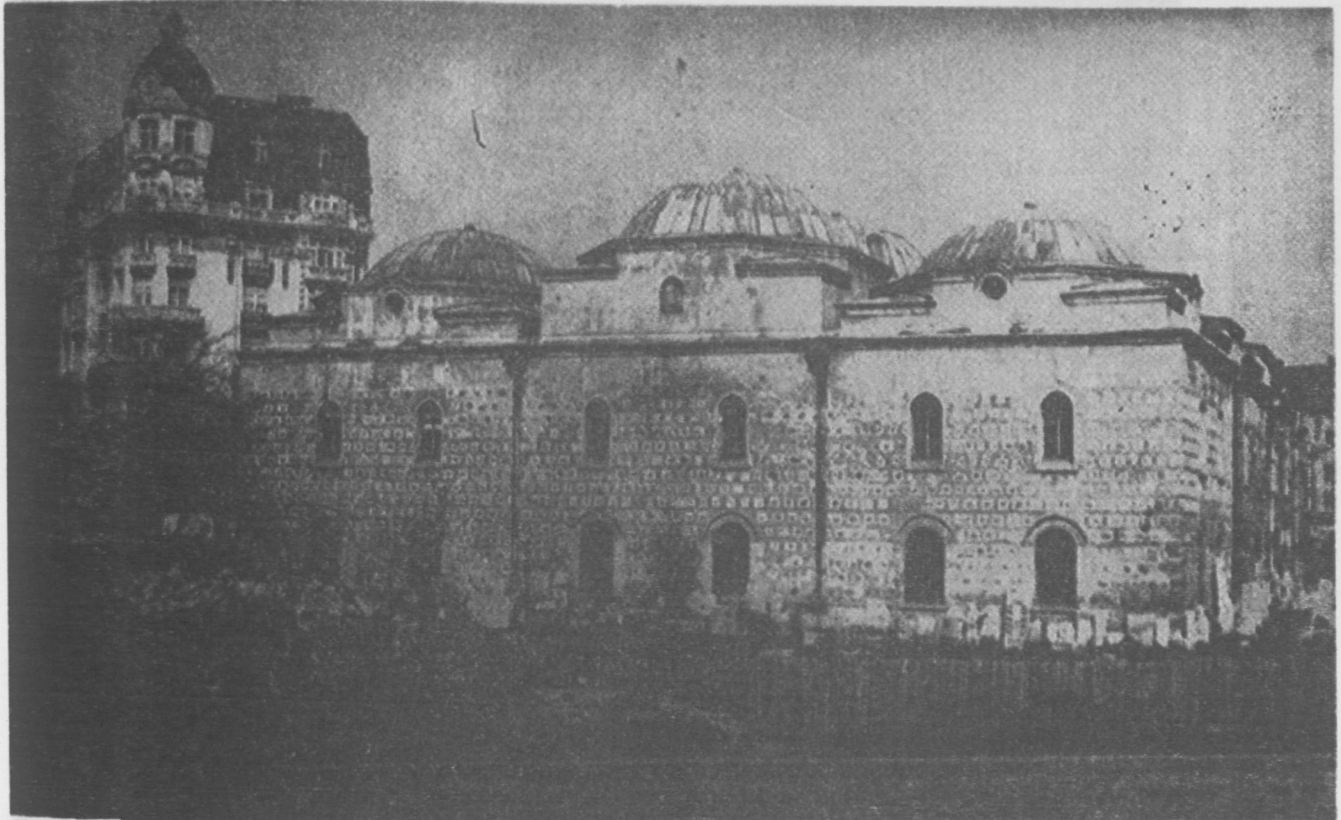

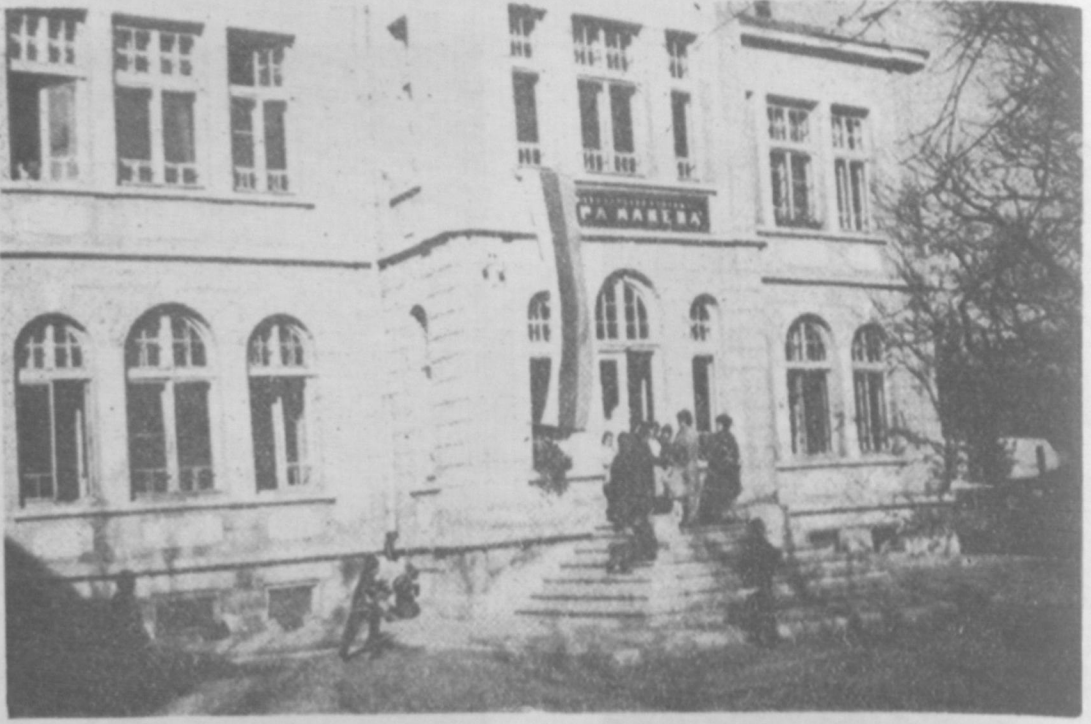
Res.: 2 Razgraatta Ak Câmii

Res.: 2a) Sofya'da Banabaşı Câmii

Res.: 3) Sofya'da Fâtih'in Veziri Mahmut Paşa Camii Doğu Cephesi, hâlen müzedir.

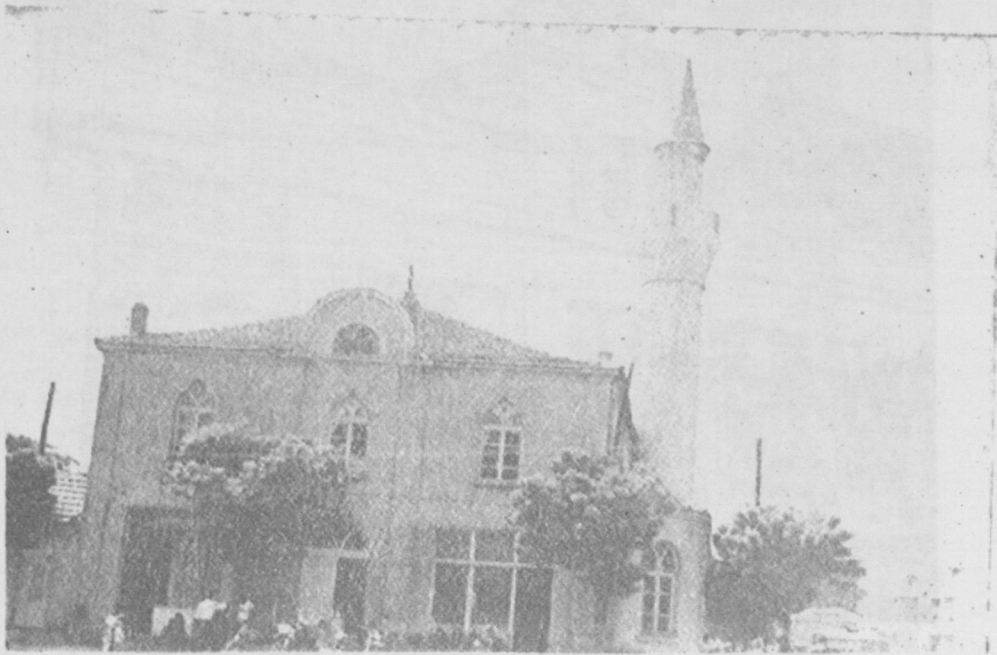
Res.: 4) Rusçuk'ta Mirza Sait Paşa Okulu ki halen Mara Maneva Yurdu olmuş.

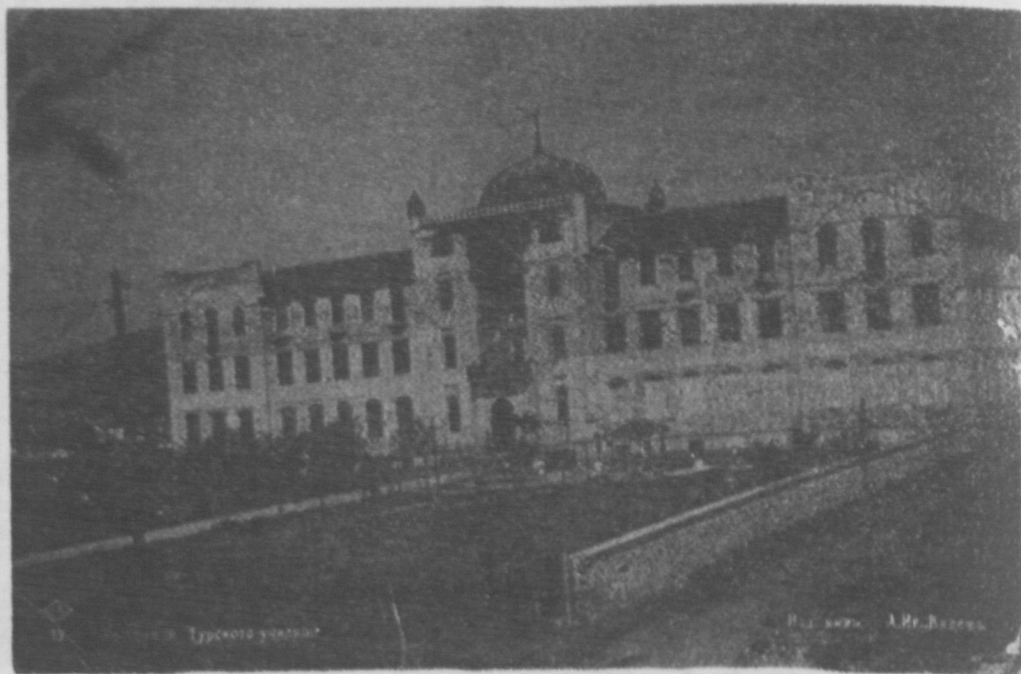
Res.: 5) Kızanlık'ta Öksüz kalmış bir türbe, dört ayaklı denir. Türk Mezarlığı yanındadır 1942 deki kazıda kıymetli çiniler çıkmış.

Res.: 6) Rusçuk'ta Cemâat-ı Islâmiyenin yaptığı Vakıf Otel, Salkımlı Câmii yerine yapılmıştı.

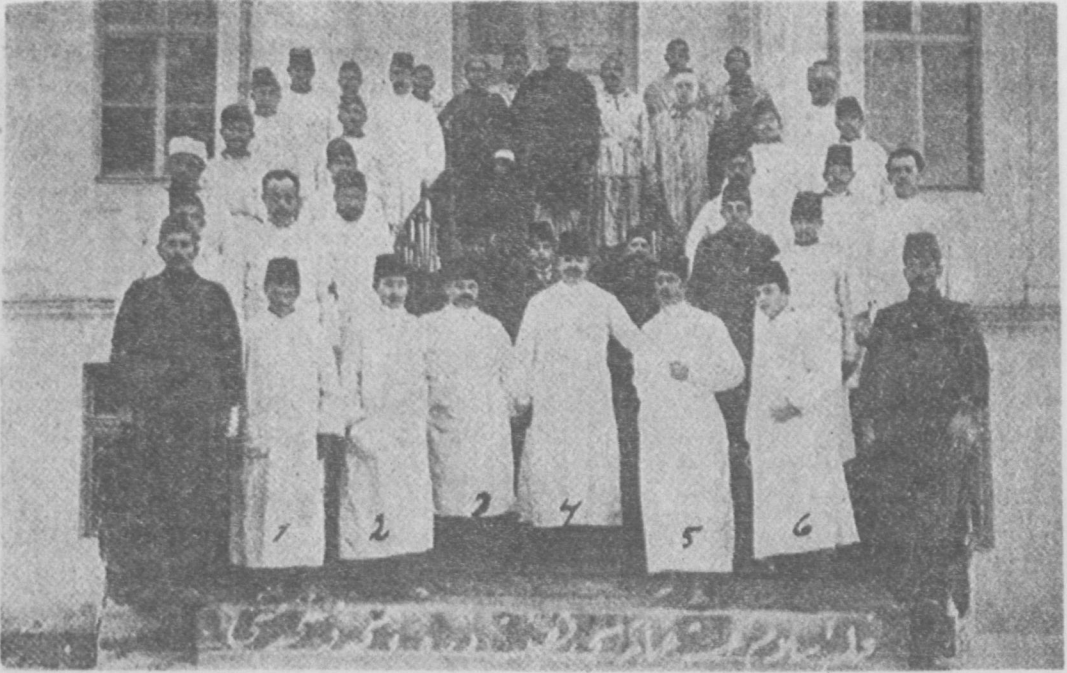
Res.: 7) Aydos'ta ibâdete açık olan bir Câmî

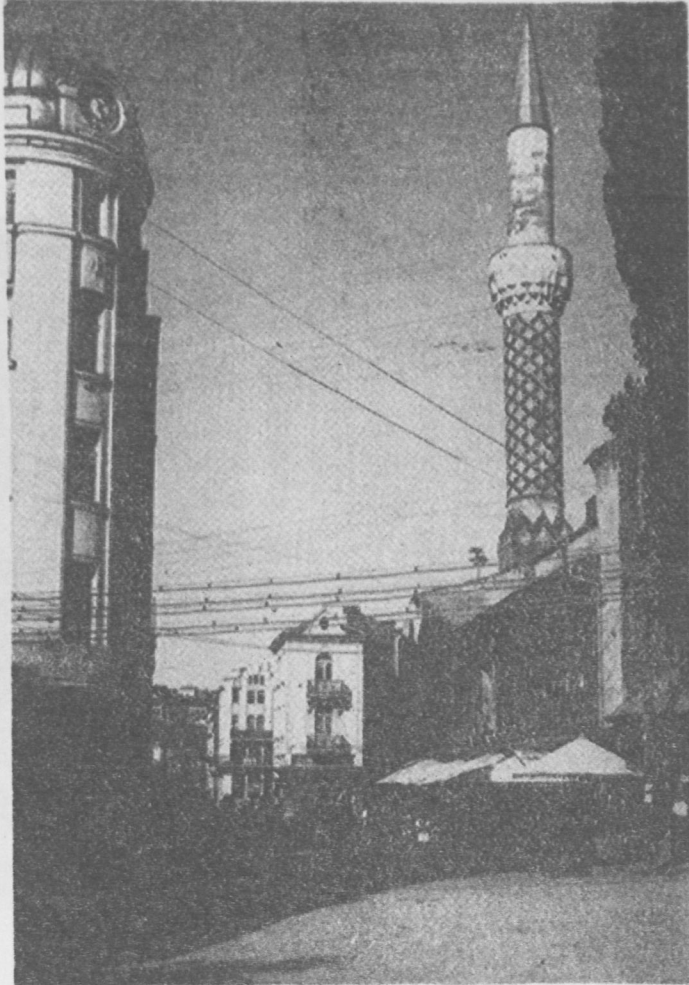
Res.: 8) Kırcaalide 1925 yıllarında yapılan Türk Okulu.

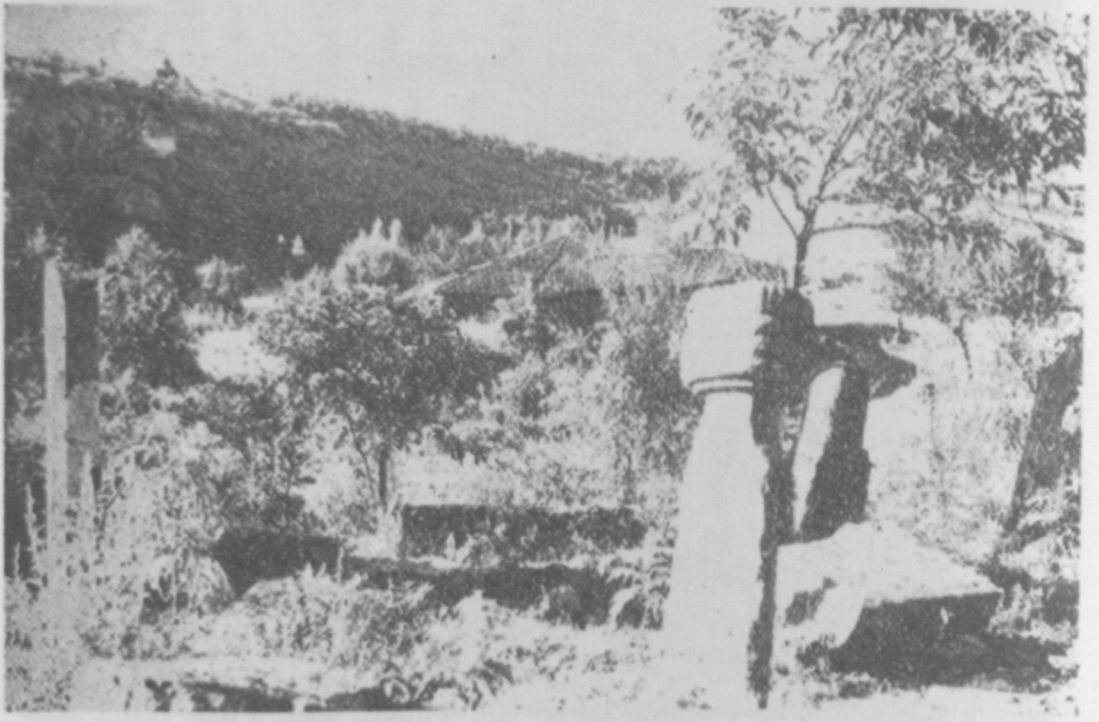
Res.: 9) Vidin'de Halil.İbrahim Kardeşler Vakfı ve Şefkât Kiraathanesi

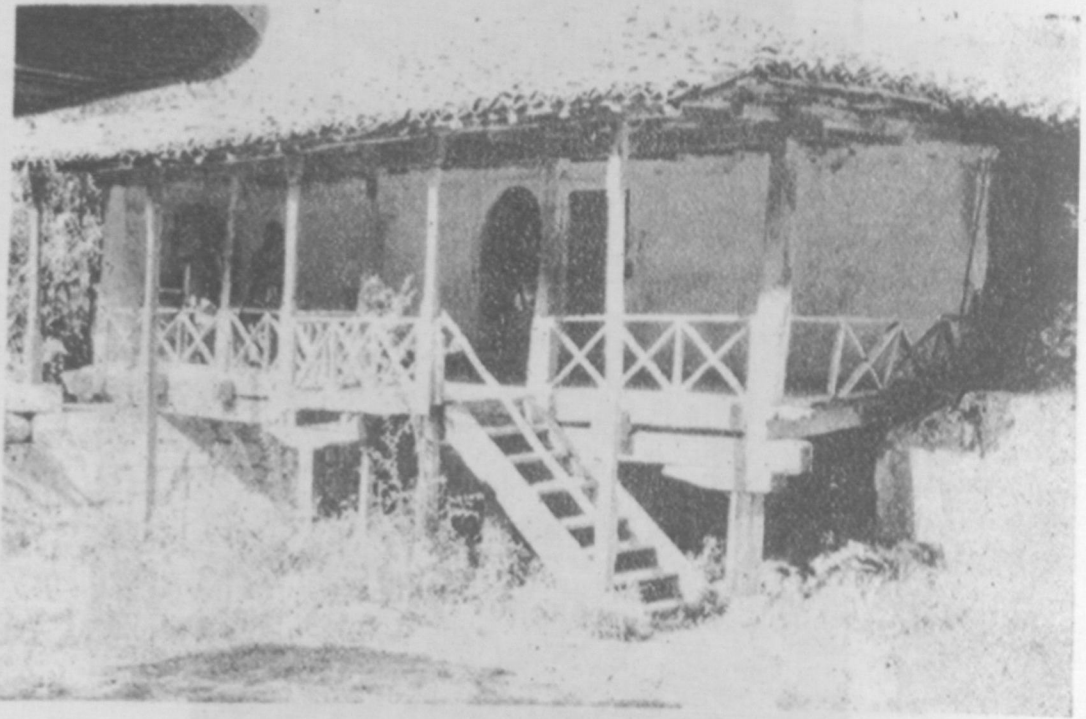
Res.: 10) Filibe'de Balkan Harbinde İslâm Hastahanesi yapılan Rüştiye Mektebi: 1 ve 3. Türk Askeri doktorlar, 2 Muallim Ahmet Cavit, 4 Rüştiye Müdürü Halil Zeki, 5 Muallim Arif Hikmet, 6 Muallim Ahmet.

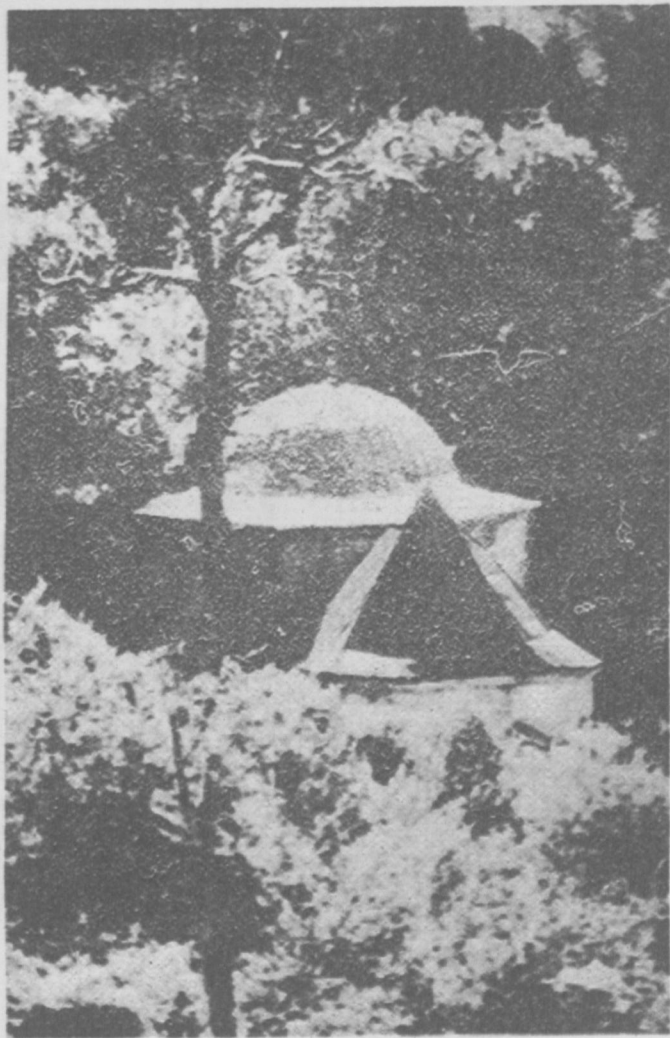
Res.: 11) Filibe'de Muradiye camii ve kütüphane yönü

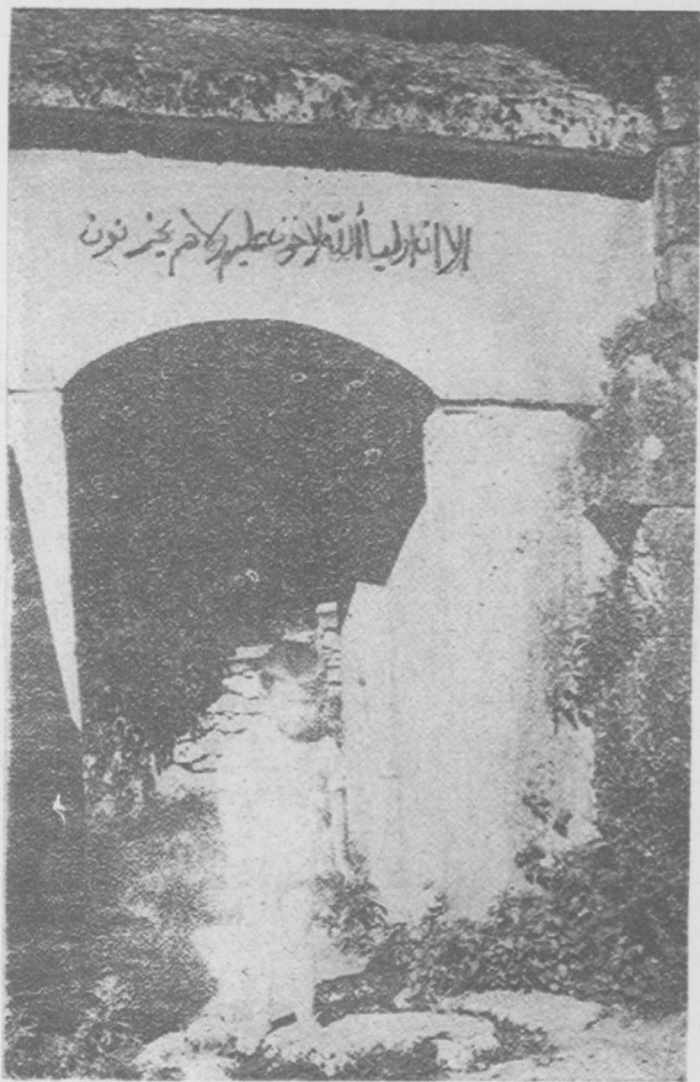
Res.: 12) Deli Orman'da Demir Baba Tekkesi, Mezarlık ve zaviyenin uzaktan görünüşü.

Res.: 13) Misafirhane kısmı.

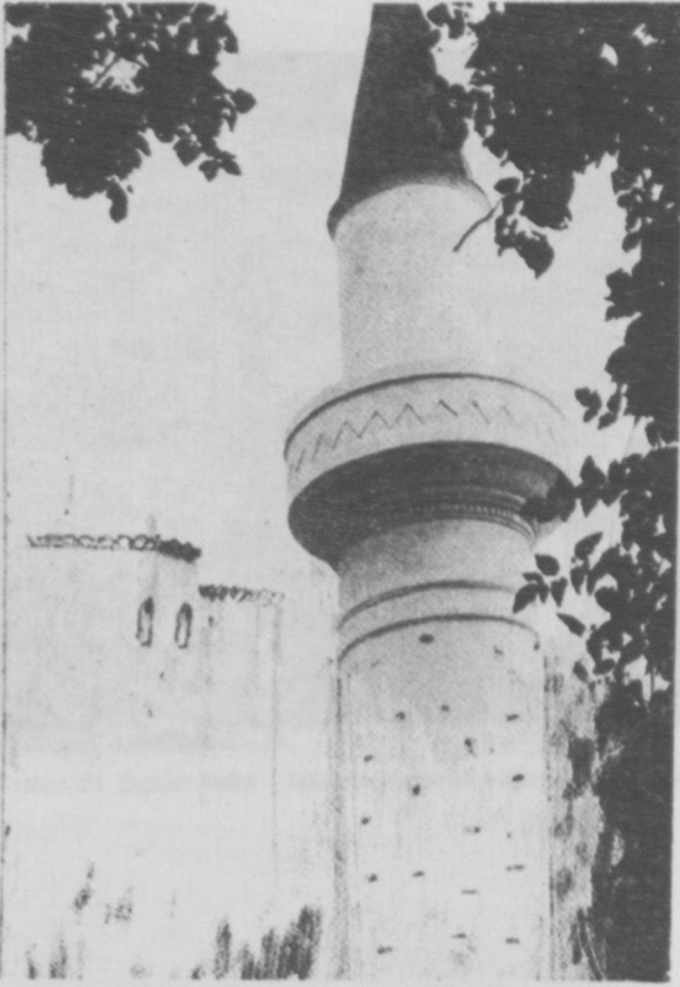

Res.: 14) Demir Baba Türbesi .

Res.: 15) Türbenin giriş kapısı

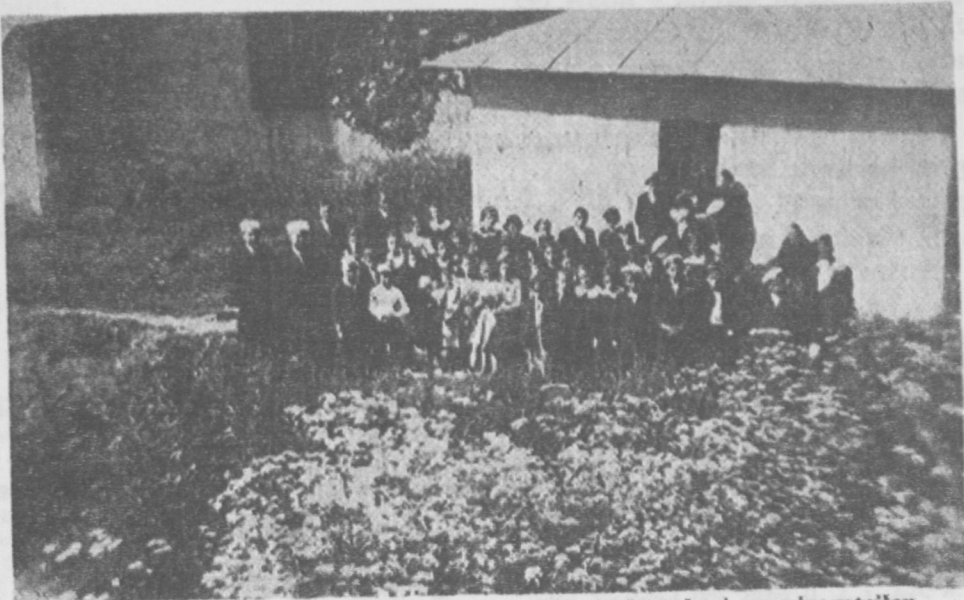
Res.: 16) Kaliagra Sultan (Kaliyagra Sarayı) camii ve minaresi.

Res.: 17) Kaliagra Sultan'da bir çeşme kitabesi.
Afiyetle gel su iç nev çeşme-i pākizeden
Hasan Oğlu Halit Ağa'nın eser-i hayratıdır. 1284.

Res.: 18) Soyfa'da Bâli Baba Türbesi bahçesi, 1927 deki durumu. Resimde görülenler: 1. Vakıflar Müdürü Mehmet Celil, 2. Şumnulu Tokahoğlu Talât, 3. Eski İstanbulluk Mebusu Mehmet Ali Giray

Res.: 19) Bâli Baba Türbesinin Dilek penceresi cephesi, ve ziyaretçiler.